

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ὡς πάσης φιλοσοφίας οὕτω καὶ τῆς ἑλληνικῆς τὰ ἀντικείμενα εἶνε ἡ γνωσιολογία, ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ. Ἐκ τούτων ὁμως ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἔτυχε πρῶτον ἡ μεταφυσικὴ καὶ βραδύτερον ἡ ἠθικὴ. Τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα ἀπησχόλησαν πρῶτα τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Γεννηθέντα ἐκ τῆς θεωρήσεως τῆς φύσεως ἀποσκοποῦσι τὸ μὲν εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, εἰς τὴν κοσμολογίαν καὶ ὄντολογίαν. Βραδύτερον τρέπεται ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ἵνα κατακτήσῃ τέλος εἰς τὴν θεολογίαν, ἣτις γεννᾶται ἐκ τῆς μονομεροῦς ἐπικρατήσεως τοῦ διαφέροντος πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἀξίας. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἐπικρατεῖ ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἡ φυσιοκρατία, εἴτε δυναμικὴ εἴτε μηχανικὴ. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐμφανίζεται ἡ διαρχία ὕλης καὶ πνεύματος, καὶ δὴ ὡς ἀντιθέτων ἀρχῶν. Κατὰ τὴν τρίτην τέλος πραγματοποιεῖται ἡ συμφιλίωσις καὶ ἡ ἔνωσις τῶν δύο τούτων ἀρχῶν. Ὁ φυσιοκρατικὸς μονισμὸς διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ Θαλῆ μέχρι τοῦ Ἀναξαγόρα, ἡ διαρχία φύσεως καὶ νοῦ, ἰδέας καὶ ὕλης, σώματος καὶ μορφῆς, ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρα μέχρι τῶν Στωϊκῶν, ἡ συνένωσις τέλος ἀμφοτέρων ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων μέχρι τοῦ Πρόκλου. Ἡ μὲν μετάβασις ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὸ πνεῦμα συντελεῖται διὰ τῶν σοφιστῶν, ἡ δὲ μετάβασις ἀπὸ τῆς διαρχίας πνεύματος

καὶ ὕλης εἰς τὴν ὑπερβατικὴν συγχώνευσιν ἐν τῷ Ἐνὶ διὰ τῆς Σκέψεως. Ἄλλὰ ὅλαι αὗται αἱ περίοδοι ἔχουσι τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς ἀλλήλας, ὅτι οἱ φιλοσοφοῦντες διαπνέονται ὑπὸ τῆς πεποιδήσεως ὅτι πᾶσα ἡ ποικιλία τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὴν ὁποῖαν παρέχουν εἰς ἡμᾶς αἱ αἰσθήσεις, δύναται καὶ πρέπει νὰ ἀναχθῆ εἰς ἐνιαίαν τινὰ ἀρχήν. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν κατ' αἰσθησὶν ἀντίληψιν προϋποθέτει τὴν πίστιν ὅτι ἡ ἀληθὴς γνῶσις τῆς φύσεως τῶν ὄντων δεόν νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ νοῦ καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἢ κατ' αἰσθησὶν ἀντίληψιν ἀνάγκη νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτὸν καὶ νὰ διέπεται ὑπ' αὐτοῦ.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις. Διὰ τοῦτον πρὸ πάντων τὸν λόγον εἶνε δικαιολογημένον τὸ ἐρώτημα, μήπως τυχὸν ἀφορμὴν πρὸς αὐτὴν ἔδωκεν ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀνατολικοῦ πνεύματος. Τοῦτο δὲν εἶνε κατ' ἀρχὴν ἀδύνατον. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ τῆς Ἀνατολῆς εἶνε τόσον οὐσιώδης καὶ ἡ ἔλλειψις στοιχείων ἐμφαινόντων τὴν συνάρτησιν ἐκείνην τόσον πλήρης, ὥστε τὸ μόνον ἀσφαλὲς ὅπερ ὑπολείπεται εἶνε ἡ ἐρμηνεία τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἐκ τῶν ἑλληνικῶν προϋποθέσεων καὶ συνθηκῶν, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἀρκοῦσιν αὗται πρὸς τὴν ἐξήγησιν ταύτην. Εἶνε δὲ αὗται τὸ μὲν κοινωνικῆς, τὸ δὲ πολὺ περισσότερον θρησκευτικῆς φύσεως. Πρὸ πάντων εἰς τὴν γένεσιν καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῆς συνετέλεσαν τὸ ἠθικὸν περιεχόμενον καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία τῆς θρησκείας, τὴν ὁποῖαν γνωρίζει εἰς ἡμᾶς ὁ Ἡσίοδος, καὶ ἡ θρησκευτικότης τῶν Ὀρφικῶν, ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Ὀμήρου. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ Ἰνδικὴ παραμένει «προσκεκολλημένη εἰς τὸν βωμόν», ἡ ἑλληνικὴ ἐδημιούργησεν ὄχι μόνον τὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ

τὴν συστηματικὴν καὶ ἐπὶ κριτικῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων στηριζομένην ἐπιστήμην. Ἐδημιούργησε τὴν περὶ κόσμου συνείδησιν, καὶ δὴ οὐ μόνον ὡς γνῶσιν τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ κράτος τοῦ λόγου ἐν τῷ κόσμῳ, ἐθεμελίωσε συνειδητὸν πολιτισμὸν καὶ ἔπλασε θεμελιώδεις λογικάς, αἰσθητικάς, ἠθικάς, θρησκευτικάς καὶ πολιτικάς ἐννοίας, τῶν ὁποίων ἡ σαφήνεια παραμένει ἀπαραμίλλητος. Παρὰ ταῦτα ἔλλείπει ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὅ,τι θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν πνεῦμα τοῦ Αὐγουστίνου. Ἡ αἰσθησις τοῦ ἑξαγιασμοῦ, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ συνείδησις τοῦ ἀπείρου, ἡ ἰδέα τῆς δυναμικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μεταλλαγῆς, ἡ ἰδέα τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, ἡ συναίσθησις τοῦ ὅλου βάθους τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκμυστηρεύσεως τοῦ προσωπικοῦ βίου.

Α'—ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΙΛΗΣΙΟΙ

Ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς κοσμογονίας, τ.ἔ. τῶν ἰδεῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ παράστασιν, ἀπὸ τῆς μυθικῆς θεολογίας, εἶνε τὸ γνῶρισμα τὸ ὁποῖον διακρίνει τοὺς ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως φιλοσόφους ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν. Τὸ γνῶρισμα τοῦτο παρατηροῦμεν ἤδη εἰς τοὺς τρεῖς Ἰωνας φυσιολόγους, τὸν Θαλῆν, τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἀναξίμενην, οἵτινες ἀναζητοῦσι τὴν πρωταρχικὴν ὕλην, ἐκ τῆς ὁποίας συνέστη ὁ κόσμος, ἵνα συγκροτήσῃ τοιοῦτοτρόπως ἐνιαίαν ἀντίληψιν περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ὑπάρχουσιν ἔτι, ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην, ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς φύσεως καὶ ἡ δύναμις

τῆς αἰσθητικῆς συμπαθείας, ὁ θεωρητικὸς ἄνθρωπος, ὅστις συλλαμβάνει ἐν ἐννοίαις τὴν πραγματικότητα, καὶ ὁ καλλιτέχνης, ὅστις ἀντλεῖ τὰς ἀποκαλύψεις αὐτοῦ ἐκ τοῦ συναισθήματος τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ συγγενείας πρὸς τὸ σύμπαν.

Ὁ Θαλῆς (624-546) εἶνε ὁ εἰσηγητὴς τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως, μετ' αὐτοῦ δὲ ἄρχεται ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους γνωρίζομεν, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος οὐδὲν ἔγραψεν, ὅτι ὑπέλαβε τὸ ὕδωρ ὡς τὴν πρωταρχικὴν ὕλην, ἐξ ἧς παρήχθη ὁ κόσμος. Δὲν εἶνε ὁμως βέβαιον ἂν ρητῶς ἐδίδαξε τοῦτο ὁ φιλόσοφος ἢ ἂν ἡ σχετικὴ εἶδησις τοῦ Σταγειρίτου προῆλθε κατὰ συμπερασμόν. Πάντως πρὸς τὴν ὑλιστικὴν ταύτην ἀρχὴν τοῦ παντὸς τελοῦσιν εἰς ἀντίφασιν ὅσα περὶ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ λέγονται, ὡς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν καταρίθμησις αὐτοῦ εἰς τὴν χορείαν τῶν ἑπτὰ σοφῶν. Καὶ καθόλου δὲ τὴν φυσιογνωμίαν αὐτοῦ περικαλύπτει ὁ πέπλος τοῦ θρύλου. Διότι φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες περιέβαλον αὐτὸν δι' ὅλων ἐκείνων ὅσα ἀπῆτει τὸ ἰδανικὸν τοῦ σοφοῦ. Οὕτω ἐμφανίζουσιν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον τῆς δράσεως καὶ τῆς πολιτικῆς, ὅστις τὸ μὲν παρέχει βαθυστόχαστα γνωμικά, τὸ δὲ ἐφαρμόζει τὰ πορίσματα τῶν γεωμετρικῶν καὶ ἀστρονομικῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην. Περὶ τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐρευνῶν τούτων τοῦ Θαλῆ παραδίδονται πολλά. Τὴν γεωμετρίαν ἐδιδάχθη παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς ὁποίους ὠδήγησεν εἰς τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους τῶν πυραμίδων ἐκ τῆς σκιᾶς αὐτῶν. Τοὺς συμπολίτας του ἐδίδαξε τὸν ἐν καιρῷ νυκτὸς προσανατολισμόν, ὑποδείξας τὸν ἀστερισμόν τῆς Μικρᾶς Ἄρκτου, ὡς καὶ τὸν τρόπον τῆς καταμετρήσεως ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τῆς ἀποστάσεως τῶν παραπλεόντων πλοίων. Πρὸ πάντων ἐθαύμασαν αὐτὸν διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένην πρόρρησιν τῆς ἐκλείψεως τοῦ Ἡλίου, ἣτις καὶ συνέβη πράγματι τὸ 585 κατὰ τὴν διάρ-

κειαν τῆς μεταξὺ Λυδῶν καὶ Περσῶν μάχης. Ἐξ ἄλλου παραδίδουσιν αὐτὸν καὶ ὡς ἄνθρωπον ἀφιερωμένον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν θεωρητικὸν βίον τῆς Ἐπιστήμης, ἀδιαφοροῦντα διὰ τὰ περὶ αὐτὸν συμβαίνοντα καὶ λησμονοῦντα τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Θαλῆς ἀπέθανε κατὰ τὴν διάρκειαν γυμνικῶν ἀγώνων, συνεπεία κοπώσεως, δίψης καὶ ἐξαντλήσεως ἐν τῷ συνωστισμῷ τοῦ πλήθους.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀναξίμανδρου (610-546) ἀποτελεῖ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ Θαλῆ πρόοδον κατὰ τοῦτο, καθόσον δέχεται ὅτι καὶ πᾶν ἄλλο στοιχεῖον πλὴν τοῦ ὕδατος δύναται νὰ ἀποτελῇ τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων. Ὡς τοιαύτην ἀρχὴν ὑπολαμβάνει ὁ ἴδιος τὸ ἄπειρον, στοιχεῖον ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ἐκ τοῦ ὁποίου γίνονται τὰ πάντα, ἵνα ἐπανέλθωσι πάλιν εἰς αὐτό. Τὸ ἄπειρον τοῦτο ἠρμήνευσαν ὡς τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἄποιον καὶ ἀκαθόριστον, ἢ τὸ ἀπεριόριστον. Τὸ μόνον χωρίον, ὅπερ παρεδόθη ἐκ τοῦ ἀπολεσθέντος περὶ φύσεως συγγράμματός του, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ τοῖς οὔσι καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν· διδόναι γὰρ αὐτὰ τίσιν καὶ δίκην ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν». Τὸ χωρίον τοῦτο ὑπενθυμίζει τὴν διδασκαλίαν τῶν Ὀρφικῶν περὶ τοῦ κύκλου τῆς γενέσεως. Εἶνε πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος προβάλλει τὴν τύχην τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, γνωστὴν ἐκ τῶν ὀρφικῶν μυστηρίων, εἰς τὸ σύμπαν καθόλου καὶ παριστᾷ οὕτω τὴν ἐν αὐτῷ γένεσιν καὶ φθορὰν ὡς διαρκῆ ἀνακύκλῃσιν. Ἐντεῦθεν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς ὁποίας παράγει τὰ ὄντα. Τὸ ἄπειρον τοῦτο θὰ ἦτο ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἰσοδύναμον πρὸς τὸ ἄμορφον, τὸ ἐστερημένον σχήματος καὶ μορφῆς. Μόνον τὸ ἄμορφον καὶ ἀσχημάτιστον εἶνε ἀνώλεθρον καὶ αἰώνιον, ἐνῶ τοῦναντίον φθείρεται πᾶν ὅ,τι κέκτηται μορφήν. Γένεσις τῶν

ὄντων σημαίνει μορφοποίησιν αὐτῶν, φθορὰ διάλυσιν τῆς μορφῆς. Οὕτω φαίνεται ὡς εἶν τὰ ὄντα γεννῶνται ἐκ τοῦ ἀμόρφου καὶ ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς αὐτό. Ἡ φύσις αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὴν δημιουργικὴν του δύναμιν. Γεννᾷ τὰ ὄντα καὶ ἔπειτα ἀναλαμβάνει πάλιν αὐτὰ εἰς ἑαυτό. Ὁ Ἄναξιμανδρος πειρᾶται νὰ καταδείξῃ καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον προῆλθον τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα ἐκ τῆς ἀπείρου ἐκείνης ἀρχῆς, ἣτις δέον νὰ νοηθῆ ὡς προτέρα τῆς ὑπάρξεως τῶν στοιχείων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Θαλῆ, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶνε ἐν ἐκ τῶν στοιχείων. Ἐκ τῆς ἀρχεγόνου λοιπὸν ἀρχῆς παρήχθη πρῶτον τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμόν, τὸ στερεὸν καὶ τὸ ὑγρὸν. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν ὁ πραγματικὸς κόσμος, ὅστις διέπεται τρόπον τινὰ ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν ἤδη παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τούτῳ. Πρὸς τιμωρίαν τῆς ἀδικίας, ὅτι δηλαδὴ ἐγένοντο χρόνον τινὰ αὐθύπαρκα, ἐπιστρέφουν τὰ πεπερασμένα ὄντα εἰς τὴν πρώτην ἀπειρον οὐσίαν. Ἡ δοξασία αὕτη τοῦ Ἄναξιμάνδρου μαρτυρεῖ πολλὴν ἀπαισιοδοξίαν, γνώριμον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὅπως οἱ Ὀρφικοὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, οὕτω φαίνεται ὅτι χρησιμοποιοεῖ καὶ αὐτὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ἁμαρτίας, τὴν ὁποίαν ὅμως μεταφέρει εἰς τὸ σύμπαν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ. Παρὰ τὴν μεταρσιολογίαν ὅμως ταύτην ἀσχολεῖται καὶ ὁ Ἄναξιμανδρος περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἐπὶ μέρους καὶ περὶ τὰ προβλήματα τοῦ πρακτικοῦ βίου. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἡλιακοῦ ὥρολογίου, πρῶτος δὲ αὐτὸς ἐφιλοτέχνησε χάρτην τῆς οὐρανίου σφαίρας καὶ πίνακα τῆς οἰκουμένης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας εἶχε παρὰ τῶν ναυτιλλομένων.

Μαθητῆς αὐτοῦ ἐχρημάτισεν ὁ Ἄναξιμένης (585-528), τοῦ ὁποίου ἡ περὶ ἀρχεγόνου ἀρχῆς θεωρία δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ Ἄναξι-

μάνδρου ὀπισθοδρομήσις, ἐπειδὴ δέχεται αὐτὴν ὡς ὕλην τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας. Ἐντὶ τοῦ ἀορίστου στοιχείου ἐκείνου, ὑπολαμβάνει ὡς ὑπόστασιν καὶ ἀρχὴν τῶν ὄντων ὠρισμένον τι ὡς ὁ Θαλῆς. Τὸ μόνον διασωθὲν γνήσιον ἀπόσπασμα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ εἶνε τὸ ἀκόλουθον: «Οἶον ἢ ψυχὴ ἢ ἡμετέρα ἀήρ οὔσα συγκρατεῖ ἡμᾶς καὶ ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀήρ περιέχει». Ἐκ τούτου καταφαίνεται τὸ μὲν ὅτι ὡς πρώτην ἀρχὴν τῶν ὄντων θεωρεῖ τὸν ἀέρα, τὸ δὲ ὅτι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ ταύτην ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ταύτην εὐρύνει καὶ ἐκτείνει εἰς τὸ σύμπαν ὁλόκληρον. Οὕτω συνάπτει τὸν ἔσω ἄνθρωπον πρὸς τὸ σύμπαν διὰ μυστικῆς τινος ἐνοράσεως. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Ἄναξιμένους σημειοῖ καὶ προόδους, διότι ἀποδέχεται δυνάμεις διὰ τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν τὰ ὄντα ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀρχῆς. Ἐκ τοῦ ἀέρος γίνονται τὰ λοιπὰ διὰ μανότητος καὶ πυκνώσεως. Ἀραιούμενος τουτέστιν ὁ ἀήρ μεταβάλλεται εἰς πῦρ, πυκνούμενος δὲ εἰς ἄνεμον, ἔπειτα εἰς νέφος, μετὰ ταῦτα εἰς ὕδωρ καὶ τέλος εἰς γῆν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς. Διὰ τούτων ἐκφράζει ὁ Ἄναξιμένης ὅτι παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἀποτελεῖ σιωπηρὰν προϋπόθεσιν, ὅτι δηλαδή ἡ ζωοποιοῦσα καὶ ἐμψυχοῦσα ἀρχὴ ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ὕλῃ (ὕλοζωισμός).

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

Ο ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΑΥΤΟΥ

Οἱ τρεῖς Ἴωνες φυσιολόγοι, ἀναδιφῶντες τὴν ἀρχέγονον ὕλην τοῦ κόσμου, περιορίζονται εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, παρορῶσι λοιπὸν τὸ πρόβλημα τῆς μορφῆς ἢ τὸ πρόβλημα τῶν πλαστικῶν ἀρχῶν καὶ δυνάμεων αὐτοῦ. Τὸ πρόβλημα τοῦτο καθιστᾷ κέντρον τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ Πυθαγόρου (571-497) ὀλίγα μετὰ βεβαιότητος γνωρίζομεν. Ὁ ἴδιος οὐδὲν ἔγραψεν, αἱ δὲ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις εἶνε πενιχραί. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ἰσοκράτης φέρουσιν αὐτὸν μαθητὴν τῶν Αἰγυπτίων, ὁ δὲ Ξενοφάνης εἰρωνεύεται τὴν περὶ μετενσαρκώσεως διδασκαλίαν του. Ὁ Θρύλος ἀπλώνεται περὶ αὐτὸν σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ὀλονέν περισσότερον. Πιστεύουσιν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀκόμη δὲ καὶ ἐνσάρκωσιν αὐτοῦ. Εἰκοσάκις ἐνσαρκωθεὶς κατώκησεν εἰς τὸ σῶμα μεγάλων ἡρώων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος, ὡς ὁ Βούδδας. Ὡς διαπρύσιος κήρυξ τῆς μετενσαρκώσεως περιπλανᾶται ἀνὰ τὴν γῆν καὶ ἐπισκέπτεται ὅλους τοὺς λαούς, κατερχόμενος καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἄδην. Κέκτηται τὴν δύναμιν τῆς πολλαχοῦ συγχρόνως παρουσίας, ποιεῖται θαύματα, κατασιγάξει τρικυμίας, ἰᾶται νόσους καὶ ἀποτρέπει ἐπιδημίας, προλέγει σεισμοὺς καὶ ἄλλα κακά. Τοιουτοτρόπως ἡ φαντασία ἀντλεῖ πλουσίως ἐκ τῶν βαθῶν τῆς μυστικῆς θρησκευτικότητος ἵνα κοσμήσῃ τὸν μέγαν ἥρωα τοῦ παρελθόντος. Τὸ νόημα ὅλου τούτου τοῦ πολυσχιδοῦς θρύλου εἶνε ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν Πυθαγόραν ὡς τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός, τὸν ὑποφήτην τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς σαφηνείας, αὐτὸν ὅστις ἀγωνίζεται νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ ἐντὸς ἡμῶν ἀπολλώνειον ἀπὸ τῆς τυφλῆς μανίας τοῦ διονυσιακοῦ. Ὅτι ἀσφαλῶς περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς. Ὁ Πυθαγόρας κατάγεται ἐκ Σάμου, ἀπὸ τῆς ὁποίας μετέβη εἰς τὸν Κρότωνα τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἐνταῦθα ἀσχολεῖται περὶ ἐπιστημονικᾶς ἐρεύνας, ἰδρύει δὲ καὶ κοινότητα, ἣτις τελεῖ εἰς στενὸν σύνδεσμον πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν Ὀρφικῶν καὶ ἐπιδιώκει σκοποὺς ἠθικούς, θρησκευτικούς, ἐπιστημονικούς καὶ πολιτικούς. Ἐν τῶν θεμελιωδῶν δογμάτων τῆς αἰρέσεως εἶνε ἡ μετενσάρκωσις, τὴν ὁποίαν ὁμως δὲν παρέλαβεν ὁ Πυθαγόρας παρὰ τῶν

Αἰγυπτίων, ὡς θέλει ὁ Ἴσοκράτης, ἐπειδὴ οὗτοι ἠγνόουν αὐτήν. Τόσον ὁ Πυθαγόρας, ὅσον καὶ ὁ περὶ αὐτὸν κύκλος τῶν μαθητῶν βιοῦσι μακρὰν τοῦ κόσμου συμφῶνως πρὸς αὐστηροὺς κανόνας ἀπέχουσιν ὠρισμένων βρωμάτων καὶ ἡδονῶν καὶ διακρίνονται ἐπὶ τῇ σιωπηλῇ ὑποταγῇ εἰς τὸν διδάσκαλον, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος εἶνε παρ' αὐτοῖς ἀπεριόριστον. Ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς ἰδέας διακρίνονται οἱ Πυθαγόρειοι διὰ τὴν συντηρητικὴν καὶ ἀριστοκρατικὴν αὐτῶν ροπήν. Δὲν εἶνε διὰ τοῦτο ἀπίθανος ἡ εἶδησις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐθανατώθησαν, δύο δὲ μόνον κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν, ὁ Ἄρχιππος καὶ ὁ Λῦσις. Τὸν τελευταῖον τοῦτον εὐρίσκομεν βραδύτερον ὡς διδάσκαλον τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὰς Θήβας. Εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ζῆ ὀλίγον ἔπειτα ὁ Ἀρχέλαος, τὰ ἀποσπάσματα τῆς περὶ φύσεως συγγραφῆς τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦσι τὴν σπουδαιοτάτην πηγὴν τῆς γνώσεως ἡμῶν περὶ τῶν δογμάτων τοῦ Πυθαγόρου. Οἱ ἐκ τοῦ πλατωνικοῦ Φαίδωνος γνωστοὶ Σιμίας καὶ Κέβης ἐχρημάτισαν μαθηταὶ του.

Πρὸς τὴν κοσμοθεωρίαν αὐτοῦ ἀφωρομήθη ὁ Πυθαγόρας τὸ μὲν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, τὸ δὲ ἐκ τῆς μουσικῆς. Ἡ ἀστρονομία ἐδίδαξεν αὐτὸν ὅτι ὅλαι αἱ κινήσεις τῶν σωμάτων τούτων διέπονται ὑπὸ νόμων, οἵτινες δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσι δι' ἀριθμῶν. Τὴν νομοτέλειαν ταύτην καὶ τὰς ἀριθμητικὰς σχέσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζεται αὕτη, ἀναζητεῖ ἔπειτα καὶ εἰς τὰ φαινόμενα τῆς γῆς. Ὅ,τι ἰδίᾳ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ἐνταῦθα εἶνε ἡ γοητεία τῆς μουσικῆς. Πρὸς τοῦτο ἄλλωστε συμφωνεῖ τὸ ἀδόμητον ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἤρχοντο τῆς ἡμέρας διὰ μουσικῆς. Τοὺς τόνους αὐτῆς ἐπιχειροῦσι λοιπὸν ν' ἀναγάγωσιν εἰς ἀρμονίαν καὶ εἰς μέτρον καὶ οὕτω ἀνακαλύπτουσιν ὅτι

μουσική εἶνε ἡ δέσμευσις τοῦ τόνου διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, κανονική ἐπιστροφή τοῦ ὁμοίου τελοῦσα ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ ἀριθμοῦ. Τὸ χάος τῶν τόνων μεταβάλλεται εἰς τὸν κόσμον τῆς μουσικῆς διὰ τῆς ἀριθμητικῆς διατάξεως καὶ διαρθρώσεως τοῦ ἤχου. Τοιουτοτρόπως ἡ μουσική ὑποτάσσεται εἰς τὸν νόμον τῶν ἀριθμῶν, ἀνάγεται εἰς μαθηματικούς τύπους. Τῇ βοήθειᾳ ἀπλοῦ πειράματος ἐπὶ τοῦ μονοχόρδου ἀνακαλύπτουσι τὴν στενὴν σχέσιν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ μουσικῆς καὶ μαθηματικῶν καὶ τὴν ὁποίαν διατυπώνουσι διὰ μαθηματικοῦ νόμου. Τὸ ὕψος τῶν τόνων εἶνε ἀντιστρόφως ἀνάλογον πρὸς τὸ μῆκος τῶν χορδῶν τῆς αὐτῆς ἐντάσεως. Ἐξ ὅλων τούτων τῶν δεδομένων συμπεραίνουσι ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶνε ἡ ἀρχὴ παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει. Ἡ οὐσία τῶν ὄντων ἐγκείται εἰς τὰς σχέσεις αὐτῶν, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσι μαθηματικῶς, ὁ ἀριθμὸς ἀποτελεῖ τὴν φύσιν παντὸς ὄντος. Οὗτος εἶνε ἡ ἀρχὴ ἐξ ἧς ἐγεννήθησαν τὰ πάντα. Οἱ ἀριθμοὶ λοιπὸν συνιστῶσι τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ κόσμου καὶ συνέχουσι τὰ ὄντα κατὰ τὴν ἐσωτάτην αὐτῶν φύσιν. Τὰ αἰσθητὰ εἶνε μόνον ἀτελὲς ἀπείκασμα, ἀμυδρὰ ἀνταύγεια τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῶν ἀριθμῶν. Οἱ Πυθαγόρειοι λοιπὸν παραβλέπουσι παντελῶς τὰς ὑλικὰς ποιότητας τῶν ὄντων, διότι ἡ ὕλη οὐδεμίαν κέκτηται ὑπόστασιν καὶ σημασίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει ὁ ἀριθμὸς. Ὅπισθεν τοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων ἀνακαλύπτουσι ἓνα ὑπεραισθητὸν κόσμον πνευματικῶν ὄντοτήτων διὰ μόνης τῆς λογικῆς νοήσεως.

Τὰς ἐννοίας, εἰς τὰς ὁποίας φθάνει ἡ νόησις αὕτη, θεωροῦσιν ὅτι τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον, οἷον εἶνε τὰ ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων. Δὲν δύνανται εἰσέτι νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι αἱ ἐννοιαί, οἱ ἀριθμοὶ καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ὑφίστανται μόνον ἐντὸς τοῦ πνεύματος, διότι εἶνε μορφαὶ μόνον τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Προβάλ-

λοντες αὐτοὺς πρὸς τὰ ἔξω συγκροτοῦσιν ἔξ αὐτῶν ὑπερ-
αισθητὸν κόσμον, αἰώνιον καὶ ἀνώλεθρον, ἀκριβῶς ὅπως
οἱ Ἐλεᾶται.

Ἄλλ' οἱ ἀριθμοὶ δὲν εἶνε μόνον ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀρ-
χέγονος οὐσία τῶν ὄντων. Ἡ κανονικὴ αὐτῶν μορφή,
τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα, ἀποτελεῖ καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄν-
των. Διὰ τοῦτο τέλεια θεωροῦσιν ὅλα ἐκεῖνα, ἐν τοῖς ὁποίοις
πραγματοποιεῖται πλήρως ἡ κανονικὴ μορφή. Ἡ κανο-
νικότης, ἡ τάξις καὶ ἡ ἀρμονία εἶνε ὁ σκοπὸς ὅλων τῶν
ὄντων. Τὴν ἀρμονίαν δὲ ταύτην εὐρίσκουσι πραγματο-
ποιουμένην ἐν τῷ σύμπαντι, ἐν τῇ σχέσει τῶν οὐρανίων
σφαιρῶν πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἠθι-
κῆς. Ἡ ἀρετὴ ὀρίζεται ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀρμονία μεταξὺ
τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς. Διότι ἡ
ψυχὴ εἶνε δι' αὐτοὺς τὸ ὄν, ἐν τῷ ὁποίῳ πραγματοποιεῖ-
ται κατὰ πρῶτον λόγον ἡ ἀρμονία τῶν ἀριθμῶν καὶ τὸ
ὁποῖον μεταδίδει ἔπειτα αὐτὴν καὶ εἰς τὸ σῶμα, τὸ δε-
σμωτήριον αὐτῆς. Καὶ αἱ ἠθικαὶ ἔννοιαι ἐκφράζονται
δι' ἀριθμῶν, ὡς λ.χ. ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ 4 ἢ ἡ φιλία
διὰ τοῦ 2. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἀρετὴ ὡς ἀρμονία τοῦ
λογικοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου δὲν εἶνε τι αὐτονόητον, ἀλλὰ
σκοπὸς ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ δι' αὐστηροῦ βίου,
δι' ἀσκήσεως καὶ δι' αὐτοψίας, τ.ἔ. διὰ τῆς καθ' ἡμέραν
ἐξετάσεως ἡμῶν αὐτῶν, τῆς ἐν τῷ σώματι καθειρογμένης
καὶ πρὸς ἀπολύτρωσιν κατατεινούσης ψυχῆς, ὡς μετὰ τῶν
Ὀρφικῶν ἐπίστευον.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ ΥΛΗΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ὁ περιορισμὸς τῶν μὲν Μιλησίων φιλοσόφων εἰς
τὴν ὕλην ἢ τὸ περιεχόμενον τοῦ κόσμου, τῶν δὲ Πυθα-

γορείων εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ ἤγαγεν εἰς φῶς δύο μονομερεῖς ὅσον καὶ ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας παραστάσεις περὶ κόσμου. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τῶν Ἐλεατῶν ἀποτελεῖ ἀπόπειραν πρὸς ἄρσιν τῆς μονομερείας ταύτης διὰ τῆς θεωρήσεως τόσον τοῦ περιεχομένου, ὅσον καὶ τῆς μορφῆς καὶ τῆς συνθέσεως αὐτῶν εἰς ἀνωτέραν ἐνότητα.

Ἡρακλείτος ὁ Ἐφέσιος (περὶ τὸ 500), ὁ ἐπικληθεὶς Σκοτεινὸς διὰ τὴν μυστηριώδη καὶ τὸ ὕφος τῶν χρησιμῶν μιμουμένην γλῶσσαν, ἀγωνίζεται ἐναντίον τῆς εἰς τὴν ζωὴν τῶν αἰσθήσεων προσκολλήσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης ὅπως ὁ λόγος διέπη τὴν τε γνῶσιν καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν. Ὁ βίος αὐτοῦ εἶνε διαρκῆς ἀγὼν κατὰ τοῦ κόσμου τούτου τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀκατάπαυστος προσπάθεια συγκροτήσεως ἐνὸς ἄλλου ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ψυχικῶν βαθῶν. Δίκην κριτοῦ καὶ ἐλεγκτοῦ τῆς ἐποχῆς του εἰρωνεύεται καὶ κατακρίνει τὰ ἰδανικὰ τῶν συγχρόνων του, ἰδίᾳ τὴν πρὸς τὸν πλοῦτον ροπὴν καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Πρὸ πάντων ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ τοῦ ἀνακαινισμοῦ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἀντιτάσσων εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φιλοσοφίαν. Διὰ τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς προφήτης καὶ μιμεῖται τὴν γλῶσσαν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Τὴν φιλοσοφίαν δὲ ταύτην ἀντλεῖ ἐξ ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς συγκεντρώσεως εἰς ἑαυτὸν καὶ διὰ τῆς ἐμβραθύνσεως εἰς τὴν ἰδίαν του ψυχὴν, τὴν ὁποῖαν εὕρισκει ἀποχωρῶν τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἐρημίαν. Εἰς ταύτην καταφεύγει ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν χρόνων του. Ὁ πλοῦτος τῶν Ἰώνων ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν περιφρόνησιν τῶν αὐστηρῶν ἠθῶν τῶν προτέρων χρόνων, εἰς ὕλισμὸν καὶ ἐγωϊσμόν. Ἡ κατίσχυσις τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν συμβαδίζει μετὰ τοῦ ἀτομισμού, τῆς περιφρονήσεως πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸ πάντων

μετὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς θρησκείας. Ἡ ὑπὸ τοὺς Πέρσας ὑποταγὴ συμπληρώνει τὴν παρακμὴν καὶ δίδει ἀφορμὴν εἰς ὄξεις πολιτικούς ἀγῶνας. Ὁ Ἡράκλειτος οὔτε ἐκ καταγωγῆς οὔτε ἐκ χαρακτῆρος ἦτο δυνατόν νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην. Εἶνε ἀριστοκρατικὸς καὶ ὀχλολοιδωρός. Τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἀνάγει εἰς τὸν Κόδρον, τελεῖ δὲ εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὰ ἔλευσίνια μυστήρια. Διὰ τοῦτο καταφεύγει εἰς τὴν ἐρημίαν τῆς ψυχῆς του, ὅπου ἀνακαλύπτει νέον κόσμον, τὸν ἐνδόμυχον κόσμον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν. Ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης σκοπιᾶς γίνεται τιμητῆς καὶ ἐλεγκτῆς τῶν χρόνων του. Ἡ φιλοσοφία του στηρίζεται πολὺ περισσότερον ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἢ ἐπὶ τῆς φύσεως.

Καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἐκζητεῖ τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων. Τὴν ἀρχὴν ὅμως ταύτην δὲν ὑπολαμβάνει σταθεράν, ὡς οἱ Ἰωνες φυσιολόγοι πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν διαρκεῖ μεταβολῇ καὶ κινήσει, διὰ τῶν ὁποίων διασώζει τὴν φύσιν αὐτῆς. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶνε ὁ νόμος τῆς μεταβολῆς. Εἰς τὴν ἔννοιαν δὲ αὐτῆς καταντᾷ διὰ μόνης τῆς νοήσεως, ἐπειδὴ αἱ αἰσθήσεις οὐδεμίαν πραγματικὴν γνῶσιν παρέχουσιν. Ἐπισκοπεῖ τὴν αἰωνίαν μεταλλαγὴν τῶν πάντων ἐν τῇ φύσει, παρατηρεῖ τὴν ἀστάθειαν τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ καταστάσεων, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία εἶνε σχετικὴ. Πιστοποιεῖ τὴν διαρκῆ ἀντίφασιν, τὴν μετάστασιν τῶν ἀντιθέτων εἰς ἄλληλα. Τοιοῦτοτρόπως γεννᾶται ἐν αὐτῷ ὁ πόθος ὅπως ἐξεύρη τὸ αἰώνιον καὶ σταθερὸν ἐν τῇ ἀδιαλείπτῳ ροῇ τῶν πάντων, τὸ κοινὸν ἐν τῇ πάλῃ τῶν ἀντιθέσεων. Τὸ ὅπισθεν τῆς ἀσκόπου μεταλλαγῆς λανθάνον εἶνε ὁ θεῖος λόγος, ἐν τῷ ὁποίῳ αἴρεται ἡ μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἀντίθεσις. Ἐξ ἄλλου τὰ μυστήρια, καὶ δὴ τὰ τῶν Ὀρφικῶν, παρέχουσιν εἰς αὐτὸν τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου ἀν-

τιθέσεως, ὅπερ ἀπασχολεῖ ἰδιαιτέρως αὐτὸν καὶ τοὺς χρό-
 νους του. Ὁ θάνατος εἶνε ἡ ἀρχὴ νέας ζωῆς, θάνατος καὶ
 ζωὴ τὰ δύο μέρη τοῦ κύκλου τῆς γενέσεως, ὅστις συν-
 δέει αὐτὰ πρὸς ἄλληλα καὶ διὰ τοῦ ὁποίου μεταβαίνουνσι
 διαρκῶς τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο. Τὴν ἐναλλαγὴν ταύτην ζωῆς
 καὶ θανάτου μεταφέρει ὁ Ἡράκλειτος καὶ εἰς τὸ σύμπαν.
 Οὐ μόνον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ σύμ-
 παντι πᾶς θάνατος εἶνε συγχρόνως γέννησις νέας ζωῆς.
 Ἄλλ' ὅπισθεν τῆς ἐναλλαγῆς ταύτης ὑποκρύπτεται τι τὸ
 κοινόν, τὸ πῦρ. Ἐξ αὐτοῦ παρήχθησαν τὰ πάντα. Ἐνῶ
 ὅμως οἱ Ἴωνες φυσιολόγοι τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου ὑπο-
 λαμβάνουσιν ἀπηρτισμένην, διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος τὴν
 ἀκατάπαυστον διάρκειαν αὐτῆς. Ἐκ τοῦ ἀρχεγόνου πυρὸς
 ἐκπέμπεται ἀδιαλείπτως ἡ ὕλη τοῦ κόσμου καὶ ἐπιστρέ-
 φει ἀδιαλείπτως εἰς αὐτό. Τὰ πάντα τελοῦσιν εἰς συνεχῆ
 μετάβασιν, εἰς διαρκῆ γένεσιν καὶ φθοράν, εἰς αἰώνιον
 γίγνεσθαι. Πάντα ρεῖ, οὐδὲν εἶνε μόνιμον καὶ σταθερόν.
 Διότι δυνάμεις ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας συγκρουόμεναι
 προκαλοῦσι διαρκεῖς μεταβολὰς διὰ τῆς ὑπερισχύσεως τῆς
 ἐκάστοτε ἰσχυροτέρας. Πόλεμος πάντων πατήρ. Οὕτω λοι-
 πὸν τὸ αἰώνιον γίγνεσθαι εἶνε διὰ τὸν Ἡράκλειτον ἡ
 μορφή, διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζεται τὸ περιεχόμενον τοῦ
 κόσμου.

Ἄλλὰ τὸ δημιουργικὸν ἐκεῖνο πῦρ δὲν εἶνε μόνον ἡ
 ἀρχέγονος ἀρχὴ καὶ ἡ ὑπόστασις τῶν ὄντων. Εἶνε συγχρό-
 νως ὁ λόγος, ἡ πλαστικὴ δύναμις, ἣτις διέπει τὰ πάντα
 λογικῶς, ἡ πηγὴ τῆς ἁρμονίας, τὸ πνεῦμα ὅπερ ἐμψυ-
 χώνει τὸ σύμπαν καὶ ὅπερ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ
 ὡς λογικὴ νόησις. Ἐνεκα τούτου ἐγκλείει ὁ λόγος οὗτος
 ἐν ἑαυτῷ τοὺς νόμους, οἵτινες δέον νὰ διέπωσι τὸν βίον
 τῶν ἀνθρώπων. Εἶνε ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας
 καὶ ὁ κανὼν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Κατ' ἀκολουθίαν
 ὁ αὐτὸς νόμος κυριαρχεῖ τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ἀνθρω-

πίνης ψυχῆς. Πρὸς αὐτὸν ταυτίζει ὁ Ἡράκλειτος τὴν θεότητα, ἣτις κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς φύσιν εἶνε τὸ ἕν, τὸ πάνσοφον ἕν. Εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ συνίσταται ἡ ἀνθρωπίνη σοφία.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἡράκλειτος ἀνιχνεύει ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ εἰς πάντα τὰ ὄντα κοινὸν καὶ εὐρίσκει αὐτὸ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου. Ἐκτοτε ἡ ἔννοια αὕτη παραμένει σταθερὸν κτῆμα τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Οὕτω ἀπαντῶμεν αὐτὴν παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀπολύτου πνεύματος παρὰ τῷ Ἐγέλῳ ἐμφανίζει πλείστην ὁμοιότητα πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἰδέας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου. Ταύτην ὑπενθυμίζει καὶ ἡ θεωρία τοῦ Σέλλινγ περὶ τῆς ὑποστάσεως τῶν ὄντων διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δυνάμεων. Τέλος ὁ Νίτσε διαβλέπει ἐν τῷ Ἡρακλείτῳ συγγενὲς πνεῦμα, παρὰ τῷ ὁποίῳ εὐχαρίστως διατρίβει.

ΟΙ ΕΛΕΑΤΑΙ

Ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Ἡρακλείτου ἐξηγεῖ μὲν τὴν μεταλλαγὴν τῶν φαινομένων, ἀλλ' ἐλλείπει ἀπ' αὐτῆς ἡ σταθερὰ ἔννοια. Ὁ νόμος τοῦ γίνεσθαι δὲν παρέχει στήριγμα εἰς τὴν νόησιν, ἣτις ρέπει πρὸς ἀσφαλεῖς γνώσεις. Ταύτην ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Ἐλεάταις, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν μεταβλητὸν κόσμον ἀντιπροβάλλουσι τὸ ἀναλλοίωτον εἶναι, μόνον διὰ τῆς νοήσεως ληπτόν.

Ἡ Ἐλεατικὴ σχολὴ ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους (570-477), ὅστις ἐπὶ μακρὸν περιπλανηθεὶς ὡς ραψωδὸς καὶ κήρυξ ἐγκατεστάθη τέλος εἰς τὴν Ἐλέαν τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἡράκλειτον, ζητοῦντα τὴν ἐρημίαν, ἀπευθύνεται ὁ Ξενοφάνης εἰς τὸν λαόν. Παραπλησίως ὅμως πρὸς τὸν Ἐφέσιον φιλόσοφον ἐπιδιώκει καὶ αὐτὸς μεταρρῦθμισιν ἐκ τῶν ἔνδον, ἐπιστροφὴν τοῦ

ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἐσωτερικόν, ἐκ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν εἰς τὰ πνευματικά. Ἰδίᾳ ἀγωνίζεται κατὰ τῆς ἐξανθρωπίσεως τοῦ θεοῦ καὶ ἐναντίον τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν ὁρίων, τὰ ὅποια διακρίνουσι τὸν θεὸν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἐλέγχει δριμύτατα τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, κηρύττων πανθεϊστικὴν τινὰ κοσμοθεωρίαν. Συμφώνως πρὸς ταύτην, τὸ ἓν εἶνε ἅμα τὸ πᾶν. Τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξαίρεται εἰς νέαν καὶ καθαρωτέραν περὶ θεοῦ ἔννοιαν, εἶνε ὅλως διόλου λογικά. Πειράται τὸ μὲν νὰ καταδείξη τὸς ἀντιφάσεις, τὰς ὁποίας περικλείουσιν ἐν ἑαυταῖς αἱ περὶ θεῶν παραστάσεις, τὸ δὲ νὰ ἀναχθῆ τῇ βοήθειᾳ συλλογισμῶν εἰς τὴν φύσιν τῆς θεότητος καὶ νὰ διακρίνη αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης. Οὕτω καταντᾷ εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ, συγχρόνως δὲ γίνεται ὁ εἰσηγητὴς τῆς διαλεκτικῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Καθορίζων ἐκ λογικῶν προϋποθέσεων τὸν θεὸν ὡς τὸ ἓν, τὸ αἰώνιον, τὸ ἄπειρον, τὸ ἀκίνητον καὶ ἀνενδεές, καταδείκνυται καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ συνίσταται κυρίως καὶ ἡ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας σημασία αὐτοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Ξενοφάνους στηριζόμενος ἀνέπτυξεν ἔπειτα ὁ Παρμενίδης (περὶ τὸ 500) τὴν ἔλεατικὴν φιλοσοφίαν καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐκείνου τὰ πάντα προῆλθον ἐκ μιᾶς ἐνιαίας ἀρχῆς, ἐκ τοῦ θεοῦ ὄντος, ὅπερ περιλαμβάνει τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ. Ὁ Παρμενίδης ἀντιπροβάλλει τὸν ἐνιαῖον τοῦτον λόγον τοῦ παντὸς ὡς τὸν ἀληθῆ καὶ ὄντως ὄντα κόσμον εἰς τὸν αἰσθητόν. Φθάνομεν δὲ εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ διὰ τῆς νοήσεως, ἣτις δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅτι ὁ κόσμος τῶν αἰσθησεων εἶνε ἀπατηλὸν φαινόμενον. Ὅτι περὶ αὐτοῦ γνω-

ρίζομεν προσεπορίσθημεν διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἄλλ' αὐται ἀπατῶσι πολλαχῶς ἡμᾶς, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις εἶνε διάφοροι παρὰ τοῖς διάφοροις ἀνθρώποις, πολλάκις μάλιστα καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ κατὰ διάφορους χρόνους. Ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν αἱ κρίσεις ἡμῶν περὶ τῶν ὄντων νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἀντιλήψεων τούτων. Αὐται παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς δόξαν, οὐχὶ ἐπιστήμην, ἀληθῆ καὶ βεβαίαν γνῶσιν. Ἄλλὰ καὶ δι' ἄλλον τινὰ λόγον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ στηριζόμεθα εἰς ὅ,τι ποριζόμεθα διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὰ ὄντα ἐμφανίζουσιν εἰς ἡμᾶς διαρκῆ μεταβολὴν καὶ ροήν. Δὲν εἶνε λοιπὸν δυνατόν νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτῶν οὐσίαν διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἐντεῦθεν συνάγει ὁ Παρμενίδης ὅτι τὸ ὄντως ὄν μόνον διὰ τῆς νοήσεως δύναται νὰ γνωσθῆ. Αὕτη ἀπαιτεῖ ἵνα τοῦτο εἶνε ἓν, ἄπειρον, ἀναλλοίωτον, ἄφθαρτον, αἰώνιον, ἀκίνητον. Ὁ κόσμος οὗτος, ὅστις ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν νόησιν, εἶνε ὁ μόνος ὑπάρχων καὶ πραγματικός. Διὰ τὸν Παρμενίδην λοιπὸν Νοεῖν καὶ Εἶναι θεωροῦνται ταυτόσημα καὶ ἰσοδύναμα. Ἄδυνατεῖ, ὡς βραδύτερον καὶ ὁ Πλάτων, νὰ διαγνώσῃ ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ νοῦ σχηματιζόμεναι ἔννοιαι ὑπάρχουσι μόνον ἐν αὐτῷ καὶ ὅτι στεροῦνται πραγματικῆς ὑπάρξεως αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου ἡμῶν.

Μαθητῆς τοῦ Παρμενίδου ἐχρημάτισεν ὁ Ζήνων (490-430), ὅστις ἀναλαμβάνει τὴν ὑπεράσπισιν τῆς περὶ ἑνὸς διδασκαλίας ἐκείνου κατὰ παντὸς ἀντιφρονοῦντος. Τῇ βοηθείᾳ τῆς διαλεκτικῆς ἀγωνίζεται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὔτε χῶρος οὔτε πολλότης οὔτε κίνησις ὑπάρχει πραγματικῶς, ὡς ἐπίσης ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσι.

Τὸ αὐτὸ ἐπιδιώκει καὶ ὁ Μέλισσος. Ἡ πολεμικὴ ὁμῶς αὐτοῦ στρέφεται ὄχι ἐναντίον τῶν ἀντιλήψεων τοῦ κοινοῦ,

ὡς ἦ τοῦ Ζήνωνος, ἀλλ' ἐναντίον τῶν φιλοσόφων. Τὴν ὑλικὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκον οὗτοι ἐνιαίαν καὶ αἰωνίαν, συνδέει ὁ Μέλισσος πρὸς τὸ "Ἐν τῶν Ἐλεατῶν. Διὰ τῆς τοιαύτης ὅμως συνδέσεως διέστρεψε καὶ ἐνόθευσε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παρμενίδου.

ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ

Κατὰ τοὺς Ἐλεάτας μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου οὐδεμία ὑφίσταται σχέσις. Τούτων μόνον ὁ δεύτερος ἔχει πραγματικὴν ὑπόστασιν, ἐνῶ τοῦναντίον ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶνε ἀπατηλὸν φαινόμενον, ἐπειδὴ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ κόσμου τῆς νοήσεως. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀνεγνωρίζετο καὶ ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων, ὡφείλον νὰ δεχθῶσι δύο κόσμους ἐναντίους καὶ ξένους πρὸς ἀλλήλους. Τὴν διαρχίαν ταύτην ἐπιχειροῦσι νὰ θέσωσιν ἐκποδῶν τὰ κατόπιν συστήματα τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Δημοκρίτου, ὀρίζοντα τὸ ὄντως ὄν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ἐξ αὐτοῦ ὁ αἰσθητὸς κόσμος. Ἐναντίον τῆς ἀποδείξεως ταύτης ἀνίσταται ὁ μνημονευθεὶς ἤδη Ζήνων, ὅστις τῇ βοηθείᾳ, ὡς εἴπομεν, τῆς διαλεκτικῆς ἀγωνίζεται νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀβάσιμον τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκπροσωπούμενης μηχανοκρατίας καὶ τὸ ἀσύστατον τοῦ χώρου, τῆς πολλότητος καὶ τῆς κινήσεως.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ ἄρῃ τὴν διαρχίαν τῆς Ἐλεατικῆς σχολῆς, εἶνε ὁ Ἐμπεδοκλῆς (490 - 430). Ἐξ Ἀκράγαντος καταγόμενος εἶνε καὶ αὐτὸς περιβεβλημένος ὑπὸ τῆς φωτοστεφάνης τοῦ θρύλου, ὡς ὁ Πυθαγόρας. Ταύτην ὅμως περιεβλήθη αὐτὸς ὁ ἴδιος κηρύττων ἑαυτὸν ἰατρὸν καὶ προφήτην καὶ σωτῆρα καὶ θεόν. Τὴν περὶ ἑαυτοῦ δὲ δόξαν ταύτην ἀντλεῖ ἐκ τῆς εἰς τὴν